

The Road Not Taken

יחסו של הרב אהרן ליכטנשטיין ללימוד תנ"ך

ד"ר יושי פרג'ון yoshifa@gmail.com

חלק ראשון: לימוד תנ"ך של הרא"ל בשנותיו הראשונות

השפעת משפחתו של הרא"ל בשנותיו הראשונות

1. "אבא רכב 500 קילומטרים על אופניים בשבת והציל את חיינו", היגיון בשיגעון: הטור

המקוון של זאב גלילי, מקור מקוון: <https://www.zeevgalili.com/2006/06/333>

קיבלתי טלפון מרגש מהקוראת הדסה קליימן, אחותו של הרב אהרן ליכטנשטיין ... ואלה דבריה (בקיצורים ובשינויי סדר) ... אבא, ד"ר יחיאלי ליכטנשטיין, נולד בפולין אך גדל בגרמניה. הוא הקפיד על קלה כחמורה ועם זאת היה גם מעורה בתרבות העולם. בשנות השלושים עשה תואר דוקטור בשווייצריה בנושא השפעת התנ"ך על המחזאי הצרפתי בן המאה ה-17, ז'אן רסין.

2. הרא"ל, "הרגשתי שאני צריך ללכת לחפש את הקב"ה", מ' מילר, עולם קטן, שבועות תש"ע

כשהגענו לארה"ב טרם מלאו לי שמונה שנים ... כל פרוסה של תורה שיכולתי הייתי לומד, עם אבא, עם אמא, תוך כדי נסיעה, תוך כדי הליכה. צימאון אדיר ... הייתי לומד בכל הזדמנות, לפני שהייתי הולך לישון, מתחבא עם פנס מתחת לשמיכה – ולומד משניות או תנ"ך.

3. חינוכי ושאיפותיי: הרהורים אוטוביוגרפיים של הרב אהרן ליכטנשטיין (עיבוד: ר' ציגלר ואחרים)

אחד מהזיכרונות הראשונים שלי מארצות הברית הוא שהייתי צריך לעבור ניתוח להוצאת שקדים. בחשמלית בדרך לבית החולים, אמא הביאה חומש ולמדה איתי על פרעה ה"לִצָּא מִמִּצְרָיִם" (שמות ז, ט"ו). הוריי הקרינו לא רק את המודעות לחובתם ללמד את ילדיהם, אלא גם את חדות הלימוד. אני זוכר כאשר הייתי בן שמונה, אבי ישב עמי ולמדנו את פרשת תרומה. כאשר סיימנו, הוא אמר שכעת הוא יודע כיצד נראה העולם הבא.

... אחרים מזיכרונותיי המוקדמים קשורים אף הם בלמידה. הוריי היו נתונים במצוקה כלכלית קשה; לא היה מספיק כסף אפילו לחלב. אף על פי כן, הם עודדו אותי ללמוד, ותגמלו אותי על הלימוד. עברתי על התנ"ך בעצמי, וקיבלתי עשרים וחמישה סנט עבור כל אחד משלושת חלקיו.

השפעת רבותיו של הרא"ל

4. השפעת ר"י הוטנר – ח' סבתו, מבקשי פניך: שיחות עם הרב אהרן ליכטנשטיין, עמ' 197

בעולם התורני שאני חייתי בו, הודגש השילוב בין לימוד תנ"ך ללימוד גמרא. אני זוכר שהייתי בשיעור אצל הרב הוטנר. הייתי אז בן חמש-עשרה, וההורים באו לשאול עלי כנהוג. אחד הדברים שהוא שיבח אותי בפניהם היה שאני לומד תנ"ך, עוסק בתנ"ך. בשנה אחרונה שהייתי בישיבת ר' חיים ברלין, הרב הוטנר הטיל עלי משימות לימודיות ... המשימה השנייה הייתה ללמוד בכל שבוע שלושה פרקים בתנ"ך בעל"פה. מה הכוונה ללמוד בעל"פה? שאדע להשלים פסוק שמישהו פתח.

5. הרא"ל, "הקפדן כמלמד" (כתיבה ועריכה: א' הכהן), עלון שבות בוגרים כ"א, (תשס"ו)

בדידי הוא עובדא: בשנה השלישית ללימודי אצל הרב [=הגרי"ד סולוביצ'יק] ... הרב החל לשוטט בכיתה, בין למעלה מעשרים תלמידיו, ושאל אחד אחרי השני איזהו מקומה של פרשת מצוות חלה בתורה. נתברר שרק מתי מעט מהם ידעו שהיא מופיעה בפרשת שלח. משסיים את פרשת חלה, עבר לפרשת מעשר שני ושאל היכן נאמר בתורה שמעשר שני נאכל בבית. משום מה היה נראה לו שדבר זה מפורש בתורה, אך איש לא ידע. זעמו של הרב הלך וגבר מרגע לרגע, כשנתלוותה לו נימה של תסכול ... יצאתי מן הכיתה ככלב מוכה, אבל מאותו שבוע ואילך התחלתי ללמוד את פרשת השבוע עם פירוש הרמב"ן על התורה ועם מדרשי ההלכה שעל הפרשה. הפסדתי אפוא חלה ומעשר שני, אך יצאתי נשכר בתרומה ומעשר ותרומת מעשר כפל כפליים, גם אם לא השגתי אותם באמצעות אהבה בתענוגים.

6. **חשיבות המפגש עם רמב"ן, ח' סבתו, מבקשי פניך: שיחות עם הרב אהרן ליכטנשטיין, עמ' 39–43**
בהזדמנויות שונות שאלו בישיבה אותי ואת בני, ר' משה, שאלה זהה. כך שאלו: כאשר תגיע לעולם האמת, ותמצא שם את כל גדולי התורה של עם ישראל לדורותיו, אל מי תלך? עם מי תרצה לדבר? בלא שנדברנו, השבנו שנינו תשובה אחת: הרמב"ן. הרמב"ן בשבילי הוא דמות אדירה לפי כל קנה מידה. כמובן, אני יודע, יש גם גדולי עולם אחרים, אבל את הרמב"ן אני מעריץ. אמרתי פעם, בשעה שלימדתי רמב"ן בישיבה, ואני אומר זאת גם היום, לו אבד הספר "מורה נבוכים", היה זה הפסד אבל לא כביר; עם ישראל היה מחזיק מעמד. אבל אם פירושו של הרמב"ן לתורה היה הולך לאיבוד אני מרגיש שהייתה קטסטרופה.

... מה נותן לי הרמב"ן? הרבה הרבה מאוד. הוא נותן לי את הסינתזה שאני מחפש... אני חושב שאני משתדל להיות בקו שלו. הקו שלו בא לידי ביטוי חד בהקדמתו לתורה... הרמב"ן מדבר על דרכה של תורה... על מה שנמסר למשה: חכמת התורה ומדעים... מדעי הטבע, וגם מדעים הומניים... מן הדברים הללו של הרמב"ן אני מפיק שני דברים... חשוב לדעת את הדברים האלה, ואני הרמב"ן... הקדשתי לזה זמן. הידע הזה בא לידי ביטוי... ביחס שלי לאנשי המקרא. העומק הפסיכולוגי שהגעתי אליו לא יסולא בפז... הרמב"ן מסביר... "דיברה תורה בלשון בני אדם" ... כלומר, בשפה ספרותית. אין הרמב"ן מדבר על תכנים ספרותיים במובן שלנו, אבל בכל אופן הוא מדבר על תורה המספרת תובנות... כשאני בא לפרנס את התיאבון שהרמב"ן פיתח בי בהקדמתו, אני נוטל את פירוש הרמב"ן על ספר בראשית, ואני מדושן עונג.

הרא"ל ועולם האקדמיה

7. **האם רמב"ן למד בהרוארד? ח' סבתו, מבקשי פניך: שיחות עם הרא"ל, עמ' 43–44**

יהיה לי קושי להסביר, לתלמיד שאדבר איתו, היכן למד זאת הרמב"ן? הוא לא הלך לא להרוארד ולא לקיימברידג'; לא שם הוא למד מדעים... אני מוכן לקבל תורה שבנוסף לתכנים הגלויים לעין יש בה שרשרת שמות של הקדוש ברוך הוא, על כל התכנים המיסטיים הקשורים בכך... אבל אני יודע שאני אינני שייך לתפיסה הזאת מבחינת עיסוקי ולימודי. ממילא, אם אני רוצה להשיג את היעדים שהרמב"ן מציג... אני זקוק לאמתחת כלים שונה. לא אמתחת הכלים שהייתה לרמב"ן, הבנויה על תורת הסוד, אלא אמתחת אחרת המלאה בכלים שונים. כמובן, השאלה שתישאל עתה תהיה: באילו כלים אשיג יעדים אלה? האם הכלים הללו כוללים ספרות עולמית, או לא? האם הם כוללים סוציולוגיה, או לא? אבל לשאלה הזאת הגעתי לאחר שכבר קיבלתי את המנדט של הרמב"ן לחשיבות החכמות הללו. ...האם קיבלתי זאת מהרמב"ן, או שבגלל אישיותי המורכבת נמשכתי אליו דווקא? כמובן שלא אוכל לומר לך מה קדם למה. אמרתי פעם, אילו שאלו אותי מה למדתי ארבע שנים בהרוארד, הייתי משיב במשפט אחד: למדתי שהעולם מורכב והאדם מורכב. אכן, עולם ההלכה חייב לעמוד במרכז ההווה של בית המדרש, אבל כדי שנהיה לעובדי ה' שלמים זקוקים אנו גם לעולם המחשבתי העשיר והמורכב הזה בעולמנו הרוחני.

8. **המתח שבין לימוד ספרות ללימוד תורה – הרא"ל, חינוכי וסאיפויי: הרהורים אוטוביוגרפיים**

היו תקופות בהן הייתי צריך למצוא את האיזון הנכון בין תלמוד תורה ובין תחומים אחרים של החיים. אני זוכר פעם אחת בתקופת לימודי לדוקטורט בה הרגשתי כי לימוד התורה שלי דורך במקום, ומכל האנשים, דנתי בכך עם מנחה התיזה שלי, לא-יהודי, פרופסור דאגלס בוש.... הרגשתי מעט במצוקה, שמא סדרי העדיפויות שלי מעוותים משהו, והלכתי לשוחח עמו... היה זה הסמסטר הראשון של השנה השנייה שלי, כלומר, הסמסטר השלישי שלי בהארוורד. אמרתי לו, "אני חושב שאני מבין את הערך של ספרות אנגלית, אך הייתי רוצה לשמוע זאת מנוסח באופן מלא יותר..." והוא אמר, "אתה יודע, אני עצמי תוהה לעיתים מה ההצדקה בהשקעת כל כך הרבה זמן ומאמץ בספרות; אני מן הסתם יודע כמה מהסונטות של דריידן יותר מאשר חלק ממזמורי תהילים!" הוא היה אדם דתי, והבין היטב את עומק המתח שהרגשתי; זו הייתה הנקודה בה התחברנו. שוחחנו על הצורך להבין את נפש האדם, ולממש את הפוטנציאל האנושי, במיוחד דרך לימוד מדעי הרוח. חשבתי כי שיחה זו הייתה בעלת ערך רב, והיא עזרה לי לעבור את המשבר הזמני בו הייתי. אף על פי

כן, הנושא לא נפתר לחלוטין; המשכתי לחשוב מחדש ולנסח מחדש את משיכתם של חיים המוקדשים באופן בלעדי לתורה בהגדרתה המצמצמת, בעוד אני מכיר בערכן של חלופות לחיים כאלו.

9. פרסום ראשון על סינתזה בין קודש לחול – "A Consideration of Synthesis from a Torah Point of View," *The Commentator* 26:10 (1961), pp. 5-6

מעטים הם העניינים שמעסיקים – ואף מטרידים – אותנו יותר מהשאלה על אודות הקשר בין לימודינו הדתיים והחילוניים. כתלמידים המחויבים לתורה וללימודה, ובד בבד שקועים עד עומק בחתירה להשכלה כללית, אנו חשים – ועלינו לחוש – צורך עז להבין מה מקומם של לימודים אלה בחיינו... ידע חילוני איננו רק כלי טקטי. יש לו יתרונות פנימיים ניכרים... ראשית, לעיתים קרובות מהווים לימודים חילוניים אמצעי ישיר יקר ערך לתלמוד תורה עצמו. די להעלות על הדעת את הסיוע שאנו שואבים – בהבהרה או בהשוואה – מן הסמנטיקה בספר עמוס, ההיסטוריה בספר מלכים, האגרונומיה במסכת זרעים... הרשימה יכולה להימשך כמעט ללא גבול... אולם מעל לחשיבותו של ידע כללי ככלי עזר לתורה... ללימודים החילוניים ערך פנימי רב, שכן הם מסייעים... לעיצוב אישיותנו הרוחנית... מדעי הטבע וההיסטוריה חושפים בפנינו גילוי אלוהי – הן בעולמו של האדם והן בסדר הקוסמי. מדעי הרוח מעצימים את הבנתנו את האדם – את טבעו, תפקידו וחובותיו. התורה חייבת לשמש כבסיס הסובייקטיבי שממנו אנו... שופטים את כל שאר תחומי הדעת... על הלימודים החילוניים... לשאוב לא רק את ערכם, אלא גם את משמעותם ממקור דתי... כפי שכתב ט"ס אליוט, "ביקורת ספרותית צריכה להגיע לסיומה בביקורת הנערכת מנקודת מבט אתית ותיאולוגית מוגדרת..." לעיתים, כשאדם מתעמק בלימוד "אובייקטיבי" של נושא מסוים, הוא עלול לשכוח מדוע רצה ללמוד אותו מלכתחילה; מכאן נובע הצורך להאיר תחום זה מתוך נקודת ראות תורנית.

10. פגישה עם נחמה ליבוביץ – ח' סבתו, מבקשי פניך, עמ' 199

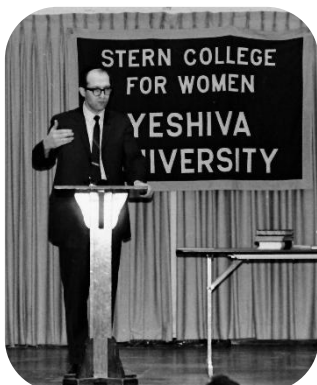

בפעם הראשונה שהייתי בארץ, בשנת 1962, הלכתי לבקר אנשים שונים. בין השאר הלכתי לראות את נחמה ליבוביץ. היא לא הכירה אותי, ואני לא הכרתי אותה. ישבנו כמעט עד שתיים בלילה. בסופו של דבר עסקנו בספרה של הלן גרדנר *The Business of Criticism*. הייתה לה ביקורת נוקבת על כמה דברים שנעשים כאן בתחום לימוד התנ"ך. כתבתי מאמר, לא פרסמתי אותו, על התועלת של השימוש בביקורת, ביקורת ספרותית, לא חלילה ביקורת המקרא.

11. אזכורם של וייס וליבוביץ במאמר – הרא"ל, "וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדָמָה" – ניתוח ספרותי וכתבי הקודש, בתוך: ש' רייס (עורך), היא שיחתי: על דרך לימוד התנ"ך, תשע"ג, עמ' 80. כמובן, יש להבהיר כי הדברים שבהם דגלתי כאן אינם חדשניים. כמה היבטים מהם מצויים בבירור אצל חז"ל, במדרשים ואצל הפרשנים, המוקדמים והמאוחרים. היבטים אחרים פותחו בעבודותיהם רבות העניין של מלומדים-מבקרים דתיים כנחמה ליבוביץ וכמאיר וייס, שהתמקדו בסוגיות טקסטואליות ולא היסטוריות.

חלק שני: הרצאה דרמטית – ניתוח ספרותי וכתבי הקודש

12. חידוש או גילוי מחדש – הרא"ל, "ניתוח ספרותי וכתבי הקודש", עמ' 74, 80–181

אני מציע שנשאף להפעיל גם כלים של ביקורת ספרות בלימוד כתבי הקודש. זאת מתוך שאנו שולטים בקטגוריות של הביקורת, מכירים את הקנון שלה... אנו צריכים ללמוד לזהות מבנים ארכיטיפיים וטכניקות של התפתחות תמטית, להבחין בתבניות של דימוי ובעקרונות של מבנה, להיות רגישים לזרימת העלילה ולאינטראקציות דרמטיות ולהשקיף על קצב התנועה ועל המרקם המילולי. בקצרה, אני מציע, ראשית, שנגלה (או למעשה נגלה מחדש) את הממד הספרותי שבכתבי הקודש, ושנית, על מנת להעמיק את הערכתנו כלפי ממד זה, שניגש לכתבי הקודש תוך שימוש בכלים של ביקורת ספרותית.

¹ התמונה מן הארכיון של פרופ' אביעד הכהן.

... הדברים שבהם דגלתי כאן אינם חדשניים... יחד עם זאת, בכללו של דבר, עבור קהילת התורה הכיוון שאותו הצעתי מצריך מידה של עיצוב מחדש של תפיסת העולם, ושמה אף הכנסת אלמנטים חדשים לחלוטין. לכל הפחות, נדרש כאן שינוי של נקודת המבט והגשטאלט [מכלול האיכויות].

13. התועלת ביופיו של המקרא – הרא"ל, "ניתוח ספרותי וכתבי הקודש", היא שיחתי, עמ' 76–77

הרא"ל, ביקורת כתבי הקודש: להתייחסות לאלמנטים ספרותיים... נודעת חשיבות רוחנית... וזאת בשל שלוש סיבות הקרובות זו לזו: הסיבה הראשונה היא, שחוויה אסתטית המתועלת בצורה נכונה היא דבר רצוי מבחינה רוחנית. היא מסוגלת לחדד את תפיסתנו, להרחיב את אופקינו, לעדן את רגישותנו ולהעמיק את האנושיות שלנו – ובכך להפוך אותנו לבני אדם עשירים יותר והרמוניים יותר... שנית, לצד האסתטי המיוחד של כתבי הקודש משמעות משל עצמו... זהו יופיו של הגילוי הא-לוהי, שיקוף של הצורה שבה בחר ריבונו של עולם להציג עצמו לבני האדם...

הסיבה השלישית היא, שכוח והדר אינם רק ציפוי חיצוני בלבד... הם מהווים חלק אינטגרלי ממארג המשמעות של הפסוק... צורה ותוכן, סגנון וחומר, שזורים ישירות אלו באלו. על מנת להבין ולחוות פסוק באופן מלא, שומה עלינו לגשת אליו הן שכלית והן אסתטית... מבנהו של פרק והתגובה שלה הוא גורם הנם... חלק מהמסר שהפרק טומן בקרבו.

14. אין בהרצאה דוגמה לניתוח ספרותי – הרא"ל, הקדמה לספרו של נ' הלפגוט, על סף הארץ, עמ' 7

בשנת תשכ"ב נשאתי הרצאה במכללת שטרן לנשים, שכותרתה הייתה 'ביקורת וכתבי הקודש'... הקהל ברובו הקשיב לדברים באהדה, אף שהיו משתתפים שהתלוננו שלא הובאו דוגמאות...

15. ניתוח פסוקים דרשני – הרא"ל, "ניתוח ספרותי וכתבי הקודש", היא שיחתי, עמ' 76–77²

ברור לנו כי המסר בדבר תהילת הא-ל המסופרת בידי השמים, מועבר לנו על ידי יופי מעורר כבוד והשראה... האם עלינו, אם כן, להימנע ביחסנו למקרא ממה שאנו מייחסים ברצון כה רב לטבע? בוודאי שלא. ואם עדיין נותרו בנו ספקות, הרי שהפסוק הבא פותר אותם באופן חד-משמעי: "קול ה' בכח קול ה' בהדר" (תהילים כ"ט, ד), והכוונה כאן לקולו הישיר של הא-ל, לא פחות מקולו הבלתי-ישיר. הדר וכוח הופגנו לא רק באש ובמדבר... אלא באותה מידה גם בתורה שניתנה באש במדבר, ובנבואה או בהשראה א-לוהית...

חלק שלישי: דרכו של הרא"ל בלימוד תנ"ך אחרי ההרצאה

16. הדוגמה הבשלה ביותר של הרא"ל לניתוח ספרותי של המקרא – הרא"ל, "בכיו של

יוסף" (כתיבה ועריכה א' הכהן), עלון שבות בוגרים כ"ב (תשס"ח)

בטרגדיה רבת גוונים זו משתלב גורם אחד מפתיע. בעימות האיתנים בין נער תמים, עטוי כתונת פסים, מסלסל בשערו, ממשמש בעיניו, תולה את עקביו... נער השואף בכל נימי נפשו לאחות את הקרע, ובהצלחה חלקית ביותר מצליח לבסוף להתחבר אליהם מחדש.

...יש כאן [=בהתגלות לאחיו] גם נימה אחרת, קשה, המלווה ומשלימה את הטרגדיה של יוסף. זו הייתה אמורה להיות שעתו הגדולה... כל ימיו חלם שאחיו ובית אביו יבואו לפניו, ישתחוּ לפניו אפים ארצה... אך פתאום נרתע הוא לאחוריו... יוסף נותר בודד, מנוכר... אז מגלה יוסף מה גודל המחיר ששילם עבור הכוח והעוצמה שצבר. עבור היותו מושל בכל ארץ מצרים. עבור יומרתו להיות זן ומפרנס, מצווה ומכלכל.

...וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו: אֲנֹכִי מֵת (בראשית נ, כד) - כל הגדולה, כל הריבונות, כל האדנות, כל השלטון - היו כלא היו... אתם שייכים לבית אבא... ואילו אני נותרתי בחוץ... אין מי שיעלה את עצמות יוסף... יוסף נשאר עם מסכת חייו. כאן מתגלה הסוד. על כך בכה יוסף בתחילה, ועל כך בוכה יוסף בסוף. על החולשה שבעוצמה, ועל המחיר הנורא ששילם עבורה. החלומות אכן התגשמו ברמה זו או אחרת, אבל הטרגדיה נותרה בעינה. הקרעים לא נתאחו עד תום.

² הרא"ל, תורה ותרבות כללית (טרם פורסם בעברית; תרגום ח' נבון): "בהקשרו המקורי, הפסוק כמובן אינו מתאר את תכונותיהן של מילות ההתגלות, אלא להפך, טוען שבכל מקום שבו שוררים כוח והדר – הכוונה כנראה לטבע – הם למעשה קול ה'. ואף על פי כן, הפסוק קושר את קול ה' בתארים אלו, ולפיכך עלינו לחפש אותם בתוך ההתגלות."

17. במה עוסקים שיעורי התנ"ך של הרא"ל?

נתונים מתוך אתר ישיבת הר עציון	לדרכו... בלימוד המקרא ובהוראתו ³
באתר ישיבת הר עציון 230 מאמרים שמשויכים לקטגוריות "משנת הרא"ל" ו"תנ"ך". 220 על התורה, 9 על הנ"ך, 1 על סוגיות ליבה בתנ"ך (הנקמה).	ה"גמרא"... היתה... התחום המרכזי שבו – כלומד ומלמד – התרכז כל ימיו. ואעפ"כ, תרומתו להבנת מקרא והוראתו כשלעצמו היתה משמעותית ביותר... ללא ספק בעיסוקו במקרא בלט חוסר האיוון שבין תורה מצד אחד לבין נביאים וכתובים מצד שני...
רוב מאמרי התורה מרוכזים בבראשית (67) ושמות (68); ורק מיעוטם עוסק בויקרא (26), במדבר (34), ודברים (25).	...קיימת הבלטה דיס-פרופורציונלית... <של> ספר בראשית... "הרב" התייחס לסיפור... מתוך הקבלת קטגוריות... השאובות מירידה להבנת עומק נפש האדם... "הרב" גילה עניין רב ביותר... <ב> "יוסף" הבוכה, בודד ומתבודד, "יוסף" טראגי... כשבאים לדון בדרכו של "הרב" ז"ל ביחס לחומש, קשה איפוא להפריז ולהגזים בחשיבות מרכיב אחד והוא: פירושו של הרמב"ן לתורה...
מאמרי הנביאים עוסקים בהפטרות: ישעיהו (1), ירמיהו (1), וזכריה (1).	...עובדה היא ש"הרב" עסק בפרשיות השבוע, משך עשרות בשנים... ואילו בנ"ך – לרבות ההפטרות – עסק "הרב" באקראי בלבד.
מאמרי הכתובים עוסקים במגילות: אסתר (4), רות (1), קהלת (1).	... "הרב" גילה עניין רב ביותר במגילת אסתר.

בין הרא"ל לתלמידיו בלימוד התנ"ך

18. גישת הרא"ל ללימוד תנ"ך – בין הקו לבין המרחב, ח' סבתו, מבקשי פניך, עמ' 199–200

מה שבעיניי יותר הוא שאנשים מסוימים מונחים על ידי מה שמכנים היום: "תנ"ך בגובה העיניים". גובה העיניים הזה היה טוב אילו הם היו בגודל של משה רבנו, אבל היות שרובם גמדים, גמדים איננו צריכים...

יש לזכור שכאן אנחנו נמצאים בין הפטיש לסדן. מצד אחד, יש חבר'ה כאלה, וחלקם גם כאלה שרואים את עצמם כדתיים, שבמידה מסוימת כופרים בתנ"ך כתנ"ך. הם אינם כופרים שמקורו בנבואה. הם שוללים את השגב ואת הגדולה שבו. מבחינתם, הק"ן יכול להיות פרופסור, אצלם בכיתה, בבית הספר. ובוודאי שחסרה אצלם ההערכה לחז"ל. זה הוא חיסרון גדול, ומזה צריך להיזהר כמו מאש.

מצד שני, יש כאלה שאולי אינם נמצאים במכללת הרצוג... שהיחס שלהם לתנ"ך הוא יחס מוחק. הם כופרים בצד השני של התנ"ך. הם מוחקים את הצד האנושי טוטלית... מדוע הם כל כך מתנגדים לראות צד רגשי אצל משה רבנו או אצל אברהם אבינו? מפני שהם מתנגדים לרגשות! לשיטתם, רגש הוא דבר פסול. רק ליצורים תת-תורניים יש רגשות. לאדם גדול! מה פתאום שיהיה לו רגש? הם יכולים לראות את אברהם אבינו בא לעקדה כמי שבא לחתונה...

אנחנו זקוקים לשיטה בלימוד תנ"ך שהיא גם הומניסטית וגם דתית... אם אתה שואל אותי, **האם האיוון הזה קיים אצלנו בישיבה ובמכללה כפי שהייתי רוצה שיהיה קיים?** יש אנשים כאן שהתכונה הזאת היא אצלם הפלא ופלא. הם מעשירים את שומעיהם ומעשירים את עולם התורה. **יש אנשים שאני מסתייג מהם, מפני שאני חושב שהם שוללים את משה רבנו שאני מכיר.**

19. יחסו של הרא"ל לחטאי גיבורי המקרא – הרא"ל, "חטאו של משה ויחסו לחטאי גדולי ישראל"⁴

מהמדרש עולה במפורש שמשה חטא. דוד המלך בודאי חטא שהרי נתן הנביא הוכיח אותו והוא עצמו

³ הרא"ל, "לדרכו של הגרי"ד סולוביצ'יק בלימוד המקרא ובהוראתו" (כתיבה ועריכה: א' הכהן), **עלון שבות בוגרים** י"ב (תשנ"ח), עמ' 53–63.

⁴ ללא שם מסכם השיעור. מקור מקוון: <https://etzion.org.il/he/tanakh/torah/sefer-shemot/parashat->

אומר שחטא... א"א להכחיש חטאים אלו אך חייבים להסתכל עליהם לאור היחס של חז"ל לאותם אישים באופן כללי... **אנו חייבים להתייחס לגדולים אלו כשם שהתייחסו אליהם חז"ל. כשם שיש מסורת בהלכה כך יש מסורת בעניינים אלו, כשם שאיננו סוטים במאומה מדברי חז"ל לעניין 4 מינים למשל, כך אסור לנו לסטות מדבריהם לעניין דמותו של דוד המלך... אולם עדיין אין להתייחס אליהם כעל-אנושיים, אנשים נטולי רגש וחוויה... אילו לאברהם לא היו רגשות ויצרים והוא היה לוקח את יצחק במטרה להקריבו כמו שאדם לוקח בהמה להקריב, הרי שלא היה בכך מעשה גדול ועקידת יצחק היתה מאבדת את משמעותה. אין להתעלם א"כ מחטאיהם של כמה מגדולי ישראל, אך יש להסתכל עליהם בהקשר הרחב של יחס חז"ל אל גדולים אלו.**

20. יחסו של הרב אמנון בזק לחטאי גיבורי המקרא – ר"א בזק, עד היום הזה, עמ' 467–468

על הקורא לעצב את השקפת עולמו לאור המקרא, ולא לעצב את המקרא לאור השקפת עולמו... ויחד עם זאת חשוב להדגיש: אין בגישה זו משום המעטה בעוצמת אישיותם של אישי התנ"ך, וזאת דווקא מתוך אותה גישה עצמה הרואה בפשוטו של מקרא את דבר ה'. גדולתם של אברהם אבינו, משה רבנו ודוד המלך, למשל, איננה נובעת רק ממסורת ישראל לדורותיה, אלא בראש ובראשונה מתוך פרקים רבים בתנ"ך עצמו, העוסקים במפורש בבחירת ה' בהם בשל מעלותיהם הרוחניות. על כן, גם כאשר מבינים מתוך המקרא שהם טעו או חטאו, אין לנתק זאת מן ההקשר הרחב של דמותם ושיעור קומתם. המקרא מלמדנו אפוא, שגם אנשים גדולים עלולים לטעות וליפול בחטא; ושהדרך להתמודד עם החטא היא התשובה... אולם אין אנו באים עם מסר חינוכי חשוב זה ואחר כך מחפשים אותו במקרא; אנו לומדים את המקרא וממנו אנו מסיקים את המסר.

21. הסכמות אמביוולנטיות לתלמידיו – הרא"ל, הקדמה לר"נ הלפגוט, על סף הארץ, עמ' 8–11

שאלות רבות מתעוררות במפגש שבין לימוד תנ"ך וביקורת ספרותית. **בראש ובראשונה עולה החשש בתחום האמונות והדעות, בשל אפשרות ההשפעה המזיקה של קריאה זו על האמונה... הפניה ביבליוגרפית שגרתית למאמר תמים עלולה לחשוף תלמיד צעיר לדברי כפירה... מובן מאליו שחשיפה ישירה ומשמעותית לדברי אפיקורסות עלולה לזהם את המעיין של תורת אמת, וליצור תערובת של מוץ שלא תמיד אפשר להפרידו מן הבר... אין כל ערובה שלא תהיה חריגה מן הקווים. בשנותיו האחרונות קונן הרב מרדכי ברויאר, שנודע כמערער על מוסכמות, על שחלק מתלמידיו סטו ממה שהוא החשיב כגבולות הנאמנות הנורמטיבית... לסיכום, ספר זה אכן אינו מתאים לכל בן תורה, ולא רק לאור ההסתעפויות הקונבנציונליות על טעם וריח...**

22. מבט על ההרצאה מפרספקטיבה של חמישים שנה – הרא"ל, "ניתוח ספרותי וכתבי הקודש"⁵

[תוספת בעת פרסום המאמר]: אני מביא מסה זו לדפוס במידה של היסוס ואף של חשש... בראש ובראשונה, קיימת חרדה לגבי האפשרות שהדברים יעוותו... עצתו של אבטליון מהווה עבורי תמרור אזהרה מתמיד: "חכמים הזהרו בדבריהם..." (אבות פ"א מ"א)... פירוש הרמב"ם על אתר הוא משמעותי במיוחד: "...הזהרו בדבריהם בהמון... כדי שלא יהיו שם אנשים כופרים שיפרשום כפי אמונתם, והתלמידים אשר כבר שמעו מכם ישובו למינוח, ויחשבו שזאת היתה אמונתכם..."... לאחרונה, נוספת שאלה מציקה... היכן, אם בכלל, ניתן למצוא מקום לדקויות של השיח הביקורתי בתוך סדר היום החינוכי והקהילתי שלנו? האם יתכן שמדובר, במקרה הטוב, במעדן שכעת איננו יכולים להרשות לעצמנו? התחושה הזאת מתחזקת מכוח הידיעה שאני עצמי לא פרסמתי שום דבר משמעותי בשטח זה במשך השנים שעברו מאז. יש להניח שזה משקף לא רק את המגבלות אלא גם את סדרי העדיפויות שלי.

vaera/chazals-criticism-moshe-rabbenu

⁵ הקטע הושמט מהגרסה העברית של המאמר, אבל נמצא בגרסה האנגלית: "Criticism and Kitvei Ha-Kodesh," Rav Shalom Banayikh: Essays Presented to Rabbi Shalom Carmy, Hayyim Angel and Yitzchak Blau, editors, 2012, pp. 15-32.